

ДАНИЕЛА БОЖИНОВА

ХОРАТА РЕШАВАТ

© Даниела Божинова, автор, 2014 г.
© Станислав Иванов, корица, 2014 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2014 г.

ISBN 978-954-398-350-6

Даниела Божинова

ХОРАТА РЕШАВАТ

РЕФЕРЕНДУМИ, ИНИЦИАТИВИ
И ОТЗОВАВАНЕ В САЩ

Книгоиздателска къща **trud**
София, 2014

Посвещавам на всички българи,
които останаха да живеят в България
и продължават да се опитват да я променят
към по-добро.

Благодарности

Благодаря на Българо-американската комисия „Фулбрайт“ за смелостта и неконформизма да одобри моя изследователски проект за пряката демокрация. Давам си сметка, че той не би имал шанс при повечето донорски програми заради доминиращия елитаризъм и силата на естаблишмънта. Благодаря на Джема Барух и представителството на Тръста за гражданско общество, които ме подкрепиха и като изследовател, и като активист – организатор на референдумни кампании.

Благодаря на сенатор Майк Гравел за това, че ме преведе през дебрите на американския конституционализъм и ми помогна с всичко – от разясняването на философските възгледи на Томас Джеферсън до влизането в Джеферсън билдинг на Библиотеката на Конгреса – най-богатия фонд на книги в света. Благодаря на Уитни Гравел, съпруга на Майк, която следеше появата на новини за България в международната преса и винаги ме изненадваше с любопитни вестникарски изрезки... Благодаря на Норис и Шаке Балабанян, Сюзън Хармън, Сюзън Бъргър-Бойет, Кен и Уини Хил, Лада Галина, Анелия Атанасова, Каролайн Спаркс и хористите от Уошингтън Коръс. Тяхното приятелство направи живота ми във Вашингтон интересен и топъл въпреки дълбокия сняг на

суровата зима на 2010 г., парализирала за няколко дни града и крайбрежието.

Благодаря на моето семейство за неизменната подкрепа и вяра в смисъла (дори когато аз самата започвам да го губя) на заниманията ми с идеи, които изглеждат не особено прагматични и благодарни в днешна България.

Предговор

БЪЛГАРИТЕ ВЕЧЕ РАЗБИРАТ, ЧЕ ГЛАСУВАНЕТО НА ИЗБОРИ НЕ Е ВСИЧКО

Даниела Божинова пропътува разстоянието от черноморския бряг на България до атлантическия бряг на САЩ, решена да разбере как функционира пряката демокрация. Искаше да знае как референдумът, гражданската законодателна инициатива и отзоваването са овластили хората в Америка. Тя донесе със себе си гражданската енергия и активизма на една нова демокрация, раждаща се след краха на тоталитаризма, но също и разочарование от провалите на партийната система и безсилието на обикновения гражданин. В търсене на коректив на политическия елит Даниела Божинова беше стигнала до идеята за пряко участие на хората в управлението. Това беше темата на нейния изследователски проект (конкретния повод за пребиваването ѝ в САЩ), който беше подкрепен от Комисия „Фулбрайт“ и подпомогнат от мен като научен консултант. Една от главните цели, дефинирани в проекта, беше написването на книга и разпространението на гражданско знание за възможностите на пряката демокрация на базата на опита на САЩ.

Тази цел вече е изпълнена и книгата е факт. Доколкото знам, това е първата книга на тема пряката демокрация в САЩ, при това авторска, която излиза на българ-

ски език. Не бих бил изненадан да установя, че е първата самостоятелна книга, изцяло посветена на темата, която е публикувана в Европа. Инициативата, референдумът и отзоваването не са сред най-отразяваните страни на американския политически живот извън САЩ. Но те са неделими от принципите на самоуправлението, върху които е основана Америка.

Инициативата, референдумът и отзоваването са били въведени в конституционното устройство на нашите западни щати от движението на популистите и прогресивистите в началото на ХХ в. Прякото участие било народният отговор на политическата корупция и диктата на парите. От тази реформа са изминали повече от сто години – време, през което най-малко всеки втори американец е участвал пряко в правенето на закони в своя щат или община чрез гражданската законодателна инициатива.

Днес ние можем да кажем с увереност, че пряката демокрация е издържала проверката на времето. Историята на гражданското законотворчество доказва, че хората не са безотговорна тълпа, напротив – често гражданите успяват да законодателстват по-умело от изборните народни представители. Като законодател – първоначално в щата Аляска, а след това и в Сената на САЩ, считам себе си за напълно компетентен да направя това сравнение.

Книгата „Хората решават“ разказва за появата на идеите за пряко участие в Америка и техните философски устои. Тя представя вдъхновяващи примери за социална промяна, предизвикана от обикновени американски граждани (наричани от авторката „хобити на инициативата“). Даниела Божинова се стреми да проникне в дълбочината на явленията, но държи да ги представи по занимателен и разбираем начин. Освен това, бидей-

ки човек на действието, стремящ се към реализация на положителни промени в практиката, авторката отделя значително внимание на процедурите, методите за инициране на референдуми и провеждане на кампании, на подводните камъни при прякото участие и начините за избягването им. Тази информация може да бъде полезна както на гражданските активисти за осъществяване на конкретни инициативи, така и на застъпниците за законодателна промяна в устройството на референдума в България и други нови демокрации.

Специален акцент в книгата е поставен върху данъчния активизъм и референдумите, с които данъкоплатците въведоха в много щати данъчни ограничения и разходни лимити за администрацията. Чувствителността към данъците и разходването на публични средства са били винаги важен двигател на гражданската активност и политическия живот в Америка.

Подобавашо са представени предизвикателствата и проблемите пред прякото участие в САЩ и възможните посоки на усъвършенстване в условията на дигиталната епоха и така наречената Трета вълна на демокрация.

Разказвайки за пряката демокрация в Америка, Даниела Божинова прави чести паралели с действителността в своята страна. В това отношение тя изключително много напомня за една личност от американската история – Джеймс У. Съливан, печатар и родолюбец, който през 1888 г. пропътувал разстоянието от Америка до Швейцария, за да види как работят референдумът и инициативата там, а след завръщането си написал книгата „Пряко законодателство от гражданите“. Съливан доказал, че идеите за пряко участие на хората в управлението не са екзотични и приложими само в Швейцария, а могат да работят и в САЩ. Той написал книгата си талантливо, убедително и завладяващо и тя се превър-

нала в основен фактор за разпространение, а оттам и за победа на тези идеи в Америка.

Надявам се книгата на Даниела Божинова да има подобна роля за демокрацията в България. Струва ми се, че „Хората решават“ се появява в точното време. Следейки новините за протестите в България (макар и оскъдни и макар да не съм посещавал страната и да не познавам добре нейната история и политика), аз си мисля, че нейните граждани вече схващат онази важна истина, че гласуването на избори не е всичко, че то е само демократичен минимум. Същинската власт е в правенето на законите, а не в гласуването за представители, защото онези, които правят законите, определят кой, как и дали въобще ще може да гласува. Убеден съм, че книгата „Хората решават“ ще затвърди у читателите този извод и ще бъде принос към дебатите за реформиране на българската политическа система, включително с работещи механизми за пряко участие. Защото аргументите срещу инициативата, референдума и отзоваването не са нищо друго освен аргументи срещу самата демокрация.

Майк Гравел –
член на Сената на САЩ (1969 – 1981)

ЩОМ РАБОТИ В АМЕРИКА, ЗНАЧИ МОЖЕ ДА РАБОТИ И ТУК

„Европа е създадена от история, а Америка – от философия“, пише в мемоарите си Маргарет Тачър, предавайки с няколко думи спецификата на САЩ. Има, разбира се, и други държави, създадени като философски проект – като продукт на някакво цялостно виждане за човека и неговите дела. Не всички обаче са толкова успешни, колкото е Америка. СССР например, създаден от философията на ленинизма, просъществува в рамките на един човешки живот. Република Турция, основана върху кемализма, днес е саботирана отвътре – от изпълнителната власт, която е носител на друго, религиозно виждане за човека.

Проектът „Америка“ е по-устойчив по простата причина, че в него е закодирано на всяко ниво на властта реално гражданско участие и граждански контрол. Философията е проста и ясна: хората се управляват по-добре сами, отколкото от някого, отстоящ далече географски или йерархически. Израз на тази философия е както плътната мрежа доброволни организации, удържаща американския социум в рамките на базисната човешка солидарност, така и прякото участие на гражданите във властта – темата, с която ни запознава Даниела Божинова в тази книга.

Най-кратко казано, участието в Америка изглежда по следния начин:

Когато искаш да бъде построена магистрала, свързваща твоя град с любим курорт, не казваш на държавата, която е някъде там във Вашингтон: „Ела тук да ми направиш магистрала, че много ми трябва“. Правиш нещо съвсем друго. Събираш подписи и провеждаш референдум със следното питане: „Подкрепяте ли строителството на нова магистрала и заплащането на допълнителен данък по еди-колко си долара в продължение на три години за нейното финансиране – Да/Не?“.

Усещате ли разликата с България? Когато държавата дойде от столицата и ти построи пътя, след това нейното олицетворение има пълното право да ти съобщи: „Ето, аз дойдох и ти направих магистрала, внимавай да не ми огънеш мантизелите“. Удовлетворената от държавата молба веднага те поставя в ситуация на подчинение и превръща държавното ръководство в твой господар, който може да ти даде нещо или не. Оттук нататък тръгва поданическата култура, при която гражданинът е окуражаван да се моли все по-качествено, за да му бъде отпускано от време на време нещо „от горе“ за сметка на други, по-некачествено молещи се поданици.

Точно обратното се случва, ако магистралата се появи като следствие на ясно изразена гражданска воля и е платена директно от гражданите. В тази ситуация гражданинът е господарят и той поставя изискванията относно мантизелите. След като си ги е платил от джоба, гражданинът ще направи всичко възможно, за да контролира изпълнителя – ще му иска сметките, ще ги анализира и одобрява (или не), ще държи на срокове, качество и пр.

Затова не на последно място България е това, което е, а Америка е друго. Няма как да има развитие и иновации там, където гражданите с добри идеи се молят на прави-

телството да ги реализира. Развитието намира своя дом там, където гражданите с добри идеи сами ги реализират.

Подобни ситуации описва Даниела Божинова в книгата си – от референдуми до отзоваване на депутати – в реални събития и човешки съдби.

Както отбелязва самата авторка, описваната от нея реалност на нас ни изглежда като някакъв краен, невъзможен радикализъм. Лесно е да махнем с ръка и да кажем обичайното: „Абе тука да не ти е Америка...“. Все едно Америка е друга планета и там живеят същества с по три крака и четири очи. А тя не е. Тя е направена такава, каквата е, от бедни и потиснати хора, избягали от Европа, за да се опитат да живеят, без да се молят. Хора като нас.

В крайна сметка всичко е въпрос на самочувствие. Въпрос на смелост е да кажеш: щом еди-какво си работи в Америка, значи може да работи и тук. След години на подчинение и потиснатост най-накрая и в България се появиха наченки на това разбиране, появиха се искания за граждански контрол на всички равнища, пряко и ефективно гражданско участие в управлението. Това са исканията на българската революция, припламнала през юни 2012 година, разгърнала се през зимата и лятото на 2013.

Най-накрая достатъчно количество българи искат да престанат да се молят и да вземат нещата в свои ръце. Това е същинска културна революция. Ако тя успее, след това идва по-лесното – намирането на доказали се инструменти за вземане и удържане на нещата в свои ръце. Това именно са формите на пряка демокрация, изпробвани в САЩ в продължение на поколения, представени от Даниела Божинова и напълно пригодни за прилагане дори тук, в източното къше на Балканите.

Проф. Евгений Дайнов